

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Warszawa, [6 marca 2017 r.]

Adam Bodnar

IX.517.2.2015.JN

**Pan
Zbigniew Ziobro
Minister Sprawiedliwości
Prokurator Generalny
Al. Ujazdowskie 11
00-950 Warszawa**

W prowadzonej dotychczas z Panem Ministrem korespondencji wielokrotnie podnosiłem, że w moim stałym zainteresowaniu pozostają sprawy osób z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną, przebywających w jednostkach penitencjarnych. Z uwagą więc zapoznałem się z informacją dotyczącą podjętych przez Ministerstwo Sprawiedliwości działań na rzecz ochrony praw osób z ww. niepełnosprawnością. Została mi ona przedstawiona przez Pana Łukasza Piebiaka, Podsekretarza Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości w piśmie z dnia 9 listopada 2016 r., (l.dz. DWMPC-III-0741-10/16), będącym odpowiedzią na Raport Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji w 2015 r. Istotna była dla mnie także odpowiedź udzielona przez Sekretarza Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości - Pana Patryka Jakiego (pismo z 1 lutego 2017 r., l. dz. DWOiP-I-053-2/17), odnosząca się do sytuacji osób chorych psychicznie w izolacji penitencjarnej.

Dostrzegając działania, jakie zostały podjęte w resorcie kierowanym przez Pana Ministra na rzecz przestrzegania praw osób z niepełnosprawnością, pragnę zauważyć, że są one skoncentrowane na ocenie sposobu wykonywania orzeczeń, czyli legalności i prawidłowości osadzenia takich osób w jednostkach penitencjarnych. Nadzór nad legalnością to kontrola zgodności z prawem stosowania środków skutkujących

pozbawieniem wolności i kontrola czasu stosowania oraz zwolnienia. Natomiast nadzór nad prawidłowością przebiegu polega na kontroli prawidłowości metod i środków realizujących cele tych środków (komentarz do art. 32 k.k.w. Kazimierz Postulski, Lex, Z. Świda (w:) T. Szymanowski, Z. Świda, *Kodeks karny wykonawczy...*, s. 73). W takim zakresie działania podejmowali Prezesi Sądów Okręgowych, Prezesi Sądów Apelacyjnych, którzy w ogólnych kierunkach wewnętrznego nadzoru administracyjnego zawarli zalecenia respektowania uprawnień osadzonych niepełnosprawnych intelektualnie oraz z zaburzeniami psychicznymi, ze szczególnym uwzględnieniem stanu opieki medycznej i psychologicznej oraz warunków bytowych, w jakich osoby te przebywają. Również sędziowie penitencjarni stałą kontrolą objęli kwestie dotyczące zasadności pobytu skazanych w jednostkach penitencjarnych.

W mojej ocenie wskazane w piśmie z dnia 9 listopada 2016 r. aktywności organów sądowych, realizowane w przedmiotowej materii, są niestety niewystarczające. Do zajęcia takiego stanowiska upoważniają mnie wyniki badań, które w ostatnim okresie zostały przeprowadzone w moim Biurze. Zweryfikowano bowiem sytuację w sumie 120 osób pozbawionych wolności: osadzonych, u których rozpoznano upośledzenie umysłowe w stopniu umiarkowanym – wskazanych na moją prośbę przez Ministra Sprawiedliwości – oraz skazanych, wobec których prowadzono badania psychologiczne i psychiatryczne z przyczyn określonych w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (tekst jednolity: Dz. U. z 2013 r. poz. 1067) - wytypowanych przez pracowników mojego Biura podczas wizytacji ośrodków diagnostycznych, funkcjonujących w strukturze Służby Więziennej.

Ponadto, dokonano analizy akt sądowych pod kątem istnienia przesłanek kasacyjnych lub uzasadniających wystąpienie do właściwego organu o rozważenie wznowienia postępowania, a w szczególności ustalenia, czy postępowanie sądowe, prowadzone wobec osoby wykazującej zaburzenia psychiczne i intelektualne, toczyło się zgodnie z przepisami procedury karnej.

Przedmiotem tej analizy było 80 postępowań sądowych toczących się wobec 33 skazanych. W rezultacie doszło do zakwestionowania 34 rozstrzygnięć, co stanowi 40 % analizowanych spraw. Analiza skutkowała wniesieniem w przedmiotowych

sprawach 12 kasacji, a kolejne pozostają w przygotowaniu. Ponadto, w odniesieniu do 22 postępowań występowałem do Prezesów Sądów o rozważenie wznowienia postępowania, co zaowocowało wydaniem pozytywnego rozstrzygnięcia w tej materii w 18 sprawach (stan na dzień 28 lutego 2017 r.).

W przypadku sygnalizowania zaistnienia podstaw do wznowienia postępowania wskazywano, iż po zapadnięciu wyroku ujawniły się nowe, istotne i nieznane sądowi orzekającemu okoliczności, wskazujące, że orzeczenie zapadło z naruszeniem przepisów dotyczących konieczności zapewnienia obrony obligatoryjnej.

Większość kasacji zawierała zarzuty rażącego i mającego istotny wpływ na treść orzeczenia naruszenia przepisów postępowania, w tym szeroko pojętego prawa do obrony. Podnoszono w nich zignorowanie przez sąd informacji o stanie zdrowia oskarżonego, uzasadniających powzięcie wątpliwości co do poczytalności i błędne procedowanie w trybie nakazowym, pomimo istnienia ustawowego zakazu. W postępowaniach dochodziło również do zaistnienia bezwzględnych przyczyn odwoławczych wskazanych w art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k., wobec niezapewnienia obrońcy z urzędu. W części kasacji zarzucano również rażące naruszenie prawa, niezwiązane bezpośrednio ze stanem zdrowia lub sferą poczytalności strony. Formułowano mianowicie zarzuty naruszenia przepisów postępowania polegające na rozpoznaniu przez sąd sprawy pod nieobecność oskarżonego i wydaniu wyroku zaocznego, w sytuacji gdy strona nie została prawidłowo powiadomiona o terminie rozprawy, czy też poprzez nierozważenie i nienależyte ustosunkowanie się w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku do wszystkich istotnych zarzutów podniesionych w apelacji obrońcy oskarżonego.

Zasadnym jest zatem postawienie tezy, że poziom poszanowania i respektowania praw osób chorych psychicznie i upośledzonych umysłowo jest niejako miernikiem przestrzegania praw człowieka i obywatela. Wniosek ten odnosi się również do poszanowania prawa oskarżonego, wykazującego zaburzenia psychiczne lub upośledzenie umysłowe, do rzetelnego procesu. Poza wszelką dyskusją pozostaje imperatyw prawny i aksjologiczny nakazujący w demokratycznym państwie prawnym realizowanie i przestrzeganie w procesie karnym wszystkich praw stron dotkniętych dysfunkcjami natury psychicznej lub intelektualnej, zauważonych przez organy postępowania podczas składania

wyjaśnień i dokonywania innych czynności procesowych, a także wówczas, gdy dysponują stosowną dokumentacją.

Przeprowadzona analiza wskazanych postępowań sądowych wykazała poważną i niepokojącą z perspektywy praw i wolności obywatelskich skalę naruszeń, co czyni nieodzownym, w mojej ocenie, zainteresowanie Pana Ministra Sprawiedliwości - Prokuratora Generalnego poruszoną problematyką. W tym miejscu pragnę podnieść, iż pismo I Zastępcy Prokuratora Generalnego Prokuratora Krajowego, Pana Bogdana Świączkowskiego, z dnia 17 marca 2016 r. (l.dz. PK IV Ko w 3.2016), w którym wyraził zainteresowanie sytuacją osób z niepełnosprawnością psychiczną lub intelektualną, przebywających w jednostkach penitencjarnych, nadal traktuję jako wyraz szczególnej troski o respektowanie praw i wolności tej grupy osób.

Do takich działań zobowiązuje Polskę również Zalecenie Komisji Europejskiej z dnia 27 listopada 2013 r. w sprawie gwarancji procesowych dla osób wymagających szczególnego traktowania podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniu karnym (2013/C 378/02). Celem przedmiotowego Zalecenia jest w szczególności propagowanie prawa do wolności, prawa do rzetelnego procesu sądowego i prawa do obrony osób, o których mowa wyżej.

Dokument ten stanowi, że państwa członkowskie powinny wprowadzić domniemanie szczególnie trudnej sytuacji, zwłaszcza wobec osób ze znacznie obniżoną sprawnością psychiczną, intelektualną, fizyczną lub sensoryczną lub osób cierpiących na chorobę psychiczną lub zaburzenia funkcji poznawczych, które utrudniają im zrozumienie postępowania i skuteczne uczestnictwo w postępowaniu. Zatem prawa procesowe przyznane osobom wymagającym szczególnego traktowania powinny być ściśle przestrzegane w toku całego postępowania karnego, z uwzględnieniem charakteru i powagi szczególnie trudnej sytuacji tych osób.

W tym miejscu nie sposób nie wskazać, że uczestnikami postępowania karnego niejednokrotnie są osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu znacznym i umiarkowanym. Według najnowszej definicji opracowanej przez American Association on Intellectual and Developmental Disabilities (AAIDD), niepełnosprawność intelektualna charakteryzuje się znacznymi ograniczeniami w funkcjonowaniu intelektualnym. Dotyczą one ogólnych zdolności umysłowych, takich jak: rozumowanie, uczenie się, rozwiązywanie

problemów, ale także zachowań przystosowawczych, które obejmują codzienne umiejętności społeczne i praktyczne. W przypadku niepełnosprawności w stopniu znacznym i umiarkowanym ograniczenia te powodują, że osoby nimi dotknięte funkcjonują na poziomie rozwoju intelektualnego odpowiednio 6-letniego i 9-letniego dziecka. Taki stopień rozwoju psychofizycznego obliguje do podjęcia wszelkich kroków zmierzających do ułatwienia tym osobom efektywnego udziału w postępowaniu przed sądem. Prawo dostępu osób z niepełnosprawnościami do wymiaru sprawiedliwości wynika przede wszystkim z art. 13 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, który zobowiązuje Państwa-Strony Konwencji do wprowadzenia dostosowań proceduralnych w celu ułatwienia skutecznego udziału osób z niepełnosprawnościami we wszelkich postępowaniach prawnych, w tym na etapie śledztwa i innych form postępowania przygotowawczego.

W związku z powyższym, na podstawie art. 16 ust. 1 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (tekst jednolity: Dz. U. z 2014 r. poz. 1648 ze zm.), pozwalam sobie zasygnalizować powyższy problem, mający charakter systemowy, celem rozważenia podjęcia przez Pana Ministra działań zgodnie z posiadanymi kompetencjami. Uprzejmie proszę o poinformowanie o zajętych przez Pana Ministra stanowisku w przedmiotowej sprawie.

(-) [*Adam Bodnar*]